

УДК 330.88

СТАВНИЧА Н. І.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті описано системний і синергетичний підходи, визначено їх особливості й доцільність застосування для дослідження соціальної безпеки держави. Системний підхід дозволив досліджувати соціальну безпеку як цілісне системне утворення, що має певну будову й особливості функціонування. Застосування синергетичного підходу дає змогу розглядати соціальну безпеку як складну відкриту систему, яка здатна до самоорганізації та саморозвитку.

Ключові слова: соціальна безпека, об'єкти, суб'єкти забезпечення, принципи, критерії, функції системи.

STAVNYCHA N.

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

USING OF SYSTEM-SYNERGISTIG APPROACH FOR RESEARCH OF SOCIAL SECURITY

The article describes systemic and synergetic approaches, their features and expediency to use for study of social security of the state and its components. The essence and advantages of the system synergistic approach were revealed. The system approach allowed to investigate social security as a holistic system, having a certain structure and features of functioning. The social security of the state was considered as a system that represents the unity of the social sectors, each of which fulfills its objectives based on the position of protection of life, health, welfare, rights and freedoms. It provides agreed activity of coordinated subsystems whose functioning is aimed at providing a threat management process, in which sustainable development of the state is achieved. There were proposed a structural model of the social security system using descriptive approach, that allowed to identify the elements of the system. To the structural elements of social security belong: security of residence (provides housing and communal services); food safety (provides trade and public catering); health security (provides health care system); security is related to human development (provides the education sector); security of leisure (provides the scope of tourism); spiritual security (provides the scope of culture); public safety (transport). The article specified the security and target subsystems, defined the functions and principles of operation of the system. The purpose of social security is to avoid or reduce to an acceptable level the social risks, to create conditions for preventing and eliminating social threats, and to ensure the social development of individuals and society. The synergistic approach allowed to consider social security as a complex open system which is capable of self-organization and self-development. The feasibility of using the synergistic approach is due to the relevance of further research in identifying the features of the functioning of the social security system and elaboration of possible directions for development.

Keywords: social security, objects, security subjects, principles, criteria, functions of the system

Актуальність теми. Перехід України до сталого розвитку посилює цікавість усіх учасників суспільного життя до створення умов для подальшого розвитку суспільства, заснованого, в першу чергу, на безпеці його членів. Адже сталий розвиток країни передбачає таке функціонування економіки, коли задовольняються матеріальні і духовні потреби населення, раціонально використовуються природні ресурси, і у той же час гарантуються задоволення потреб людини у безпеці. Цього можна досягти шляхом мінімізації загроз, які стають причинами частих економічних криз і слугують джерелом пошуку нових підходів на шляху реалізації концепції сталого розвитку. З цією метою необхідним є формування методологічних засад науково обґрунтованої системи соціальної безпеки держави, що потребує вибору і застосування особливих підходів як сукупності ідей, правил, вихідних настанов, за якими організується дослідницька діяльність. Автором обрано системно-синергетичний підхід, який дозволяє розглянути соціальну безпеку держави як відносно відокремлену систему, якій властиві синергетичні зв'язки між різними рівнями системної ієрархії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільність використання синергетичного підходу в економічній і соціальній діяльності було обґрунтовано як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями зокрема, такими як В. Альошкін, В. Білоус, Т. Васильцев, Н. Гражевська, С. Курдюмов, І. Пригожин, Г. Хакен, Л. Шемаєва та багато інших. Окрім цього, праці А. Сухорукова, З. Живка та інших авторів доводять доречність використання системного підходу у сфері безпеки. Оскільки соціальна безпека держави є відносно новим напрямом досліджень вітчизняної економічної науки, то питання визначення підходів до розроблення методологічних засад формування системи соціальної безпеки держави залишається недостатньо вивченим і потребує подальших досліджень.

Мета статті – обґрунтування доцільності використання системно-синергетичного підходу при дослідженні соціальної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Системний підхід як метод наукового пізнання передбачає «спеціальну стратегію дослідження, яка дозволяє мати єдину модель об'єкта як цілого, що виконує функцію засобу організації дослідження» [1]. Системний підхід дозволяє бачити предмет нашого дослідження як цілісність, єдність як самої по собі, так і щодо системи вищого порядку, у нашому випадку, до системи соціальної безпеки України. Це дає нам можливість досліджувати об'єкт з урахуванням різних аспектів

діяльності, і, у той же час, дослідити його як цілісне явище. Нашим завданням буде знайти спосіб упорядкування, ієрархію відношень, циклів досягнення безпеки, визначити тенденції й основні закономірності руху об'єкта дослідження та його складових. Системність ми розглядаємо, з одного боку як якісну характеристику забезпечення соціальної безпеки, з іншого - як пізнавальний інструмент та спосіб нашого бачення об'єкту. Можна розглядати систему з різних точок зору і відповідно намагатися з цим інтегрувати це поняття. Зазначимо, що поняття система належить до найбільш універсальних дефініцій. Даний термін вживається як: теорія, класифікація, завершений метод практичної діяльності, спосіб розумової діяльності, сукупність об'єктів природи, явище суспільства, сукупність сталих норм життя, правил поведінки [2, с. 34-35]. У нашому дослідженні ми будемо розглядати в якості системи певне суспільне утворення, а саме – систему соціальної безпеки.

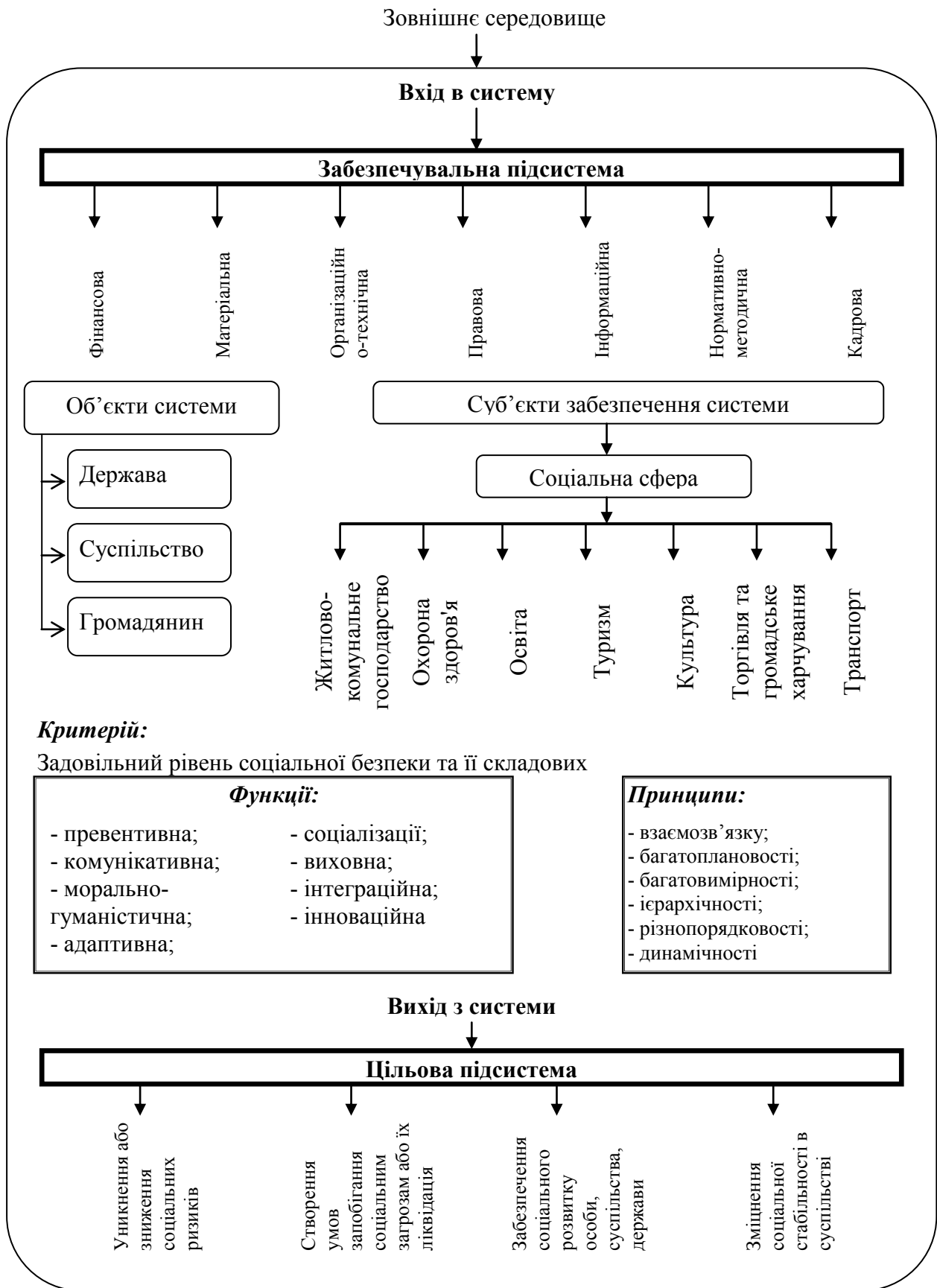
Учені виділяють два принципово різні підходи до визначення системи, а саме: дескриптивний та конструктивний. Дескриптивний підхід ґрунтується на уявленні, що характер функціонування системи пояснюється її структурою, елементами, що знаходять відображення у визначенні системи. Тобто, будь-який об'єкт виступає як система, у якій її зовнішній прояв (функція) задається внутрішньою будовою (структурою, взаємозв'язками). Суть конструктивного підходу полягає у тому, що за заданою функцією конструюється відповідна їй структура. Метою системи за умов конструктивного підходу є вирішення проблемної ситуації. У нашому дослідженні ми використаємо дескриптивний підхід, оскільки виокремлюємо систему соціальної безпеки із середовища управління національною економікою. При цьому ми будемо дотримуватись наступних принципів системного підходу:

- взаємозв'язку - система вивчається як частина певної макросистеми. Вона зв'язана безліччю зв'язків з іншими системами, взаємодіє та існує в єдності з ними;
- багатоплановості – система як деяка самостійна одиниця вивчається з різних сторін зі своїми особливостями;
- багатомірності, який полягає в тому, що вивчаються різні характеристики систем, які об'єднують в групи (класери): об'єкт описується як сукупність деяких характеристик та взаємозв'язків між ними;
- ієрархічності – система розглядається як складна структура з різними рівнями, між якими встановлюються певні зв'язки;
- різнопорядковості – полягає у тому, що різні ієрархічні рівні системи породжують закономірності різного порядку. Одні закономірності властиві тільки всім елементам або деякій групі елементів, а інші – тільки окремим елементам;
- динамічності – система розглядається в рухові й розвитку [3, с.14-15].

Систему соціальної безпеки ми будемо розглядати як щось ідеальне, що характеризується наступними ознаками: якістю; єдністю; цілісністю. «Дослідження, пов'язані з вивченням структури системи, її системоутворюючих зв'язків, функціонування і розвитку, керування системою можна віднести до системних, якщо дотриманий основний методологічний принцип цілісності системи» [4]. Виходячи з теорії систем та системного аналізу, запропонована «система соціальної безпеки держави» набуватиме таких ознак: взаємний зв'язок компонентів, елементів, що утворюють систему; суперечливий характер взаємодії між елементами системи; наявність інтегративних якостей, властивостей; якісна відмежованість взаємозв'язаної цілісності елементів від зовнішнього середовища. Таким чином, соціальна безпека держави як система являє собою єдність галузей соціальної сфери, кожна з яких виконує свої цілі виходячи з позицій захисту життя, здоров'я, добробуту, прав і свобод громадянина. Соціальна безпека у нашому дослідженні – це комплексне, багатфункціональне поняття з розгалуженою структурою. Вона включає сукупність видів безпек, що зумовлені структурою людської життєдіяльності, її сферами: відносини окремих індивідів, груп людей, побудовані таким чином, щоб у процесі їхнього розвитку не виникала небезпека для кожного з них; стійке функціонування соціальних інститутів, що забезпечує сталий розвиток суспільства.

Метою соціальної безпеки є уникнення або зниження до прийняттого рівня соціальних ризиків, створення умов для запобігання соціальним загрозам та їх ліквідація, забезпечення соціального розвитку особи та суспільства. До структурних елементів соціальної безпеки, відповідно до функціонального призначення, належать: безпека проживання (забезпечує житлово-комунальне господарство), безпека харчування (забезпечує торгівля та громадське харчування), безпека здоров'я (забезпечує охорона здоров'я), безпека пов'язана з людським розвитком (забезпечує сфера освіти); безпека відпочинку (забезпечує сфера туризму); духовна безпека (забезпечує сфера культури); громадська безпека (транспорт). Система соціальної безпеки держави являє собою злагоджену діяльність сукупності підсистем, функціонування яких направлене на забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками, за якої досягається сталий розвиток держави. Виходячи з розуміння системи соціальної безпеки, пропонуємо таку її структурну модель (рис. 1).

Дана система є відкритою, адже у ній передбачаються процеси самоорганізації. Погоджуємося з думкою Живка З.Б., який у своїй праці [5], відкритість системи вбачає у можливості постійної циркуляції потоків грошей, ресурсів, інформації і ін. Розглядаючи соціальну безпеку в контексті системного підходу, ми з'ясуємо не тільки те, як ця система функціонує, але й те, як вона взаємодіє з іншими підсистемами, якими є тенденції і перспективи розвитку. Це забезпечує нам можливість застосування синергетичного підходу. Поняття «синергетика» виникло від старогрецького слова «синергія» – співдія, співпраця.

Джерело: власна розробка

Рис. 1. Структурна модель системи соціальної безпеки

Ця наука з вивченням закономірностей самоорганізації складних відкритих фізико-хімічних систем у станах, далеких від рівноваги (нестабільних) систем. З часом було доведено, що певні закономірності цих систем є

фундаментальними не лише для неживої природи, а й для біологічних та соціальних систем. Тобто ці закономірності набули філософсько-методологічного характеру. До того ж, синергетичні дослідження вже поширені і на ті відносно сталі стани систем, що перебувають між станами, далекими від рівноваги [6], в тому числі на біологічні та соціальні [7]. Засновники синергетики – Г. Хакен та І. Пригожин – справедливо наголошували на правомірності та необхідності застосування методології нової науки до аналізу процесів розвитку найскладнішого класу відкритих, нелінійних, динамічних систем – соціокультурних, оскільки саме буття їх і є розвитком [6].

У «Філософському словнику» зазначається, що синергетика – сучасна теорія самоорганізації, нове світобачення, що пов'язується з дослідженням феноменів самоорганізації, нелінійності, неврівноваженості, глобальної еволюції, з вивченням процесів становлення «порядку через хаос» (І. Пригожин), біфуркаційних змін, незворотності часу, нестійкості як основної характеристики процесів еволюції. [8]. На думку В. Буданова, синергетика слугує адаптивним ресурсом, оскільки вона: покликана знаходити адекватні відповіді на ті глобальні виклики, які мають місце у розвитку сучасної цивілізації; методи синергетики мають зв'язок з математикою; методологічно відкрита новим концепціям, які лише формуються. Крім того, автор зазначає, що синергетиці властива міждисциплінарна толерантність до нових методів та гіпотез та філософська діалогічність і рефлексивність [9, с.15-16]. Сутність синергетичного підходу до функціонування системи соціальної безпеки полягає у виявленні та пізнанні загальних закономірностей, що керують процесами самоорганізації суб'єктів системи. Отже, в основу нашого дослідження покладено такі методологічні ідеї:

1. Забезпечення сталого розвитку держави потребує нової моделі безпеки на основі світоглядно-філософського, цілісно-гармонійного вчення.
2. Важливим у нашому дослідженні є розуміння категорії «соціальна безпека» і визначення її місця у системі національної безпеки.
3. Готовність до діяльності усіх суб'єктів системи, результатом якої має стати є зниження соціальних ризиків, створення умов для запобігання соціальним загрозам, забезпечення соціального розвитку особи та країни.
4. Ураховуючи багатопараметричний характер досліджуваного завдання вважаємо за необхідне застосовувати окремі положення синергетичної методології у формуванні системи соціальної безпеки, а саме: підхід до об'єкту дослідження як до системи і адекватний опис її стану і розвитку на різних рівнях, що виникають в результаті складної взаємодії частин.

Висновок Під час дослідження соціальної безпеки держави варто використовувати системно-синергетичний підхід. Систему соціальної безпеки розглядаємо як сукупність елементів та підсистем, за допомогою яких створюються умови для запобігання чи ліквідації соціальних загроз, забезпечується уникнення або зниження до прийнятного рівня соціальних ризиків, що в свою чергу, сприяє розвитку особи, держави, суспільства. Системно-синергетичний підхід забезпечує цілісність системи соціальної безпеки, сприяючи тим самим її оптимізації, і дозволяє розглядати соціальну безпеку з різноманітними як зовнішніми, так і внутрішніми зв'язками.

Література

1. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода / Блауберг И.В., Юдин Э.Г. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
2. Теория систем і системний аналіз в менеджменті : навч. посіб. / Устенко А.О., Малинка О.Я. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. – 328 с.
3. Основи теорії систем і системного аналізу : навч. посібник / К. О. Сорока. – ХНАМГ, 2004. – 291 с.
4. Каган М.С. Системный подход и гуманитарное знание / Каган М.С. – Ленинград : ЛГУ, 1991. – 319 с.
5. Живко З.Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства : монографія / З.Б. Живко. – Львів : Ліга-Прес, 2013. – С. 474.
6. Стенгерс И. Порядок из хаоса (Новый диалог человека с природой) / Стенгерс И., Пригожин И. – М., 1986. – С. 235.
7. Стенгерс И., Пригожин И. Порядок из хаоса / Стенгерс И., Пригожин И. – М., 1996. – С. 270–272.
8. Новейший философский словарь / сост. А.А. Гришанов. – Минск : Изд. В.М. Скакун, 1998. – С. 618.
9. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / Буданов В. Г. – Изд. 3-е испр. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.

References

1. Blauborg I., Yudin E. Formation and essence of a system trip. - Moscow: Nauka, 1973. - 270 p.
2. Theory of systems and system analysis in management: teaching. manual / Ustenko A, Malinka O. -Ivano-Frangkivsk: Folio, 2012.-328 p.
3. Fundamentals of the theory of systems and system analysis: Teaching. manual / Soroka K. - KNAME, 2004. - 291 p.
4. Kagan M. System hie and humanitarian knowledge. - Leningrad: LSU, 1991. - 319 p.
5. Zhivko Z. Methodology of management of economic safety of the enterprise: monograph / Zhivko Z. - Lviv: League - Press, 2013. - P. 474.
6. Stengers I., Prigogine I. The Order of Chaos (The New Dialogue of Man with Nature). - M., 1986. - P. 235.
7. Stengers I., Prigogine I. The order of chaos. M., 1996. - P. 270-272.
8. The Newest Philosophical Dictionary / Sost. A.A. Grishchanov. - Minsk: Izd. VM Skakun, 1998. - P. 618.
9. Budanov V.G. Methodology of synergetics in postnonclassical science and in education / Budanov V.G. Izd. 3rd correction - Moscow: Publishing house LKI, 2008. – 240 p.

Рецензія/Peer review : 26.04.2018
Надрукована/Printed : 31.05.2018
Рецензент: д. е. н., проф. Дзьоба О. Г.